

Сакралізацыя навакольнага асяроддзя ў творах Кузьмы Чорнага

А. М. МЕЛЬНИКАВА

Спадчына К.Чорнага, знакавага пісьменніка для беларускага мастацкага слова, нягледзячы на прадстаўнічы аб'ём матэрыялаў, прысвечаных даследаванню яго творчасці, патрабуе далейшага ўдумлівага асэнсавання. Кузьма Чорны ў сваіх творах акрэсліў сутнасць для нацыі праблемы. Заявіўшы ў 20-х гадах раманам "Зямля" пра знітаванасць чалавека і зямлі, іх непадзельнасць, прэзаік паўстаў на абарону саміх асноў нацыянальнага жыцця, нацыянальнай душы. Пафас рамана – у сцвярдзэнні непарыўнай еднасці зямлі і селяніна, апяванні спрадвечнага ладу сялянскай жыццядзейнасці. Акрамя таго, у творы моцна прагучаў матыў вітальнасці, паэтызацыі зямлі як жыццядайнай сілы. На гэтае – віталістычнае – гучанне рамана К.Чорнага "Зямля" адразу ж пасля яго выхаду звярнуў увагу А.Бабарэка: "Зямля" – хутчэй паэма прозаю, у якой праспяваны гімн жыццю на зямлі... Гэта не раман-плакат, гэта – раман драматычных песень зямлі" [1].

Як вядома, і сам К.Чорны пафас свайго рамана вызначыў як "замілаванне да роднай зямлі, да прыроды, характаву народных звычаяў і вобразаў, характаву беларускіх простых людзей". Чалавек у творы К.Чорнага асэнсоўваецца праз усведамленне такіх маштабных катэгорый, як зямля, жыццё і смерць. Л.Аруцёнаў назваў падобны тып апавядання дэміургічным: "Ён (пісьменнік – А.М.), уласна, перастае быць нават пісьменнікам, паколькі стварае не літаратуру, а як бы само быццё" [2].

Этнахарактарызуючымі фактарамі з'яўляюцца трансцэндэнтальныя формы прасторы і часу. Тып культуры, як даводзіць П.Рыкёр, вызначаецца менавіта спосабам засваення прасторы і часу [3]. Вядома, што найпершае ўздзеянне на фармаванне нацыянальнага светапогляду, непаўторна-самабытнай культуры, ладу і стылю мыслення мае прырода, акаляючае асяроддзе, ва ўлонні якога народ сцвярджае сваё гістарычнае быццё. Беларускі культуралаг С.Санько гаворыць пра "фундаментальныя якасці самой прасторы, зямлі, тэрыторыі, у адпаведнасці з якімі этнасы вытвараюць уласцівыя ім формы грамадска-палітычнага, эканамічнага і культурнага жыцця. Тэрыторыя, займаная пэўным этнасам, паўстае ў гэтай відальі як апырычны семіятычны аб'ект, які патрабуе адмысловага прачытання і інтэрпрэтацыі, як сакральная тэрыторыя этнасу, якая становіцца для яго лёсам і конам" [4].

Асабліва дабратворны ўплыў на нацыянальную культуру і свядомасць мае сталае пражыванне этнасу ў межах адной тэрыторыі, што забяспечвае ўстойлівасць гаспадарчых, побытавых адносін і, адпаведна, устойлівасць маральна-этычных уяўленняў, самаўсведамленне, успрыманне сваёй тоеснасці, з аднаго боку, і вылучэнне, адрозненне сябе ад "іншых", з другога.

Для беларускай нацыі гэтым "апырычным семіятычным аб'ектам" з'яўляецца зямля. Беларуская нацыя фармавалася як земляробчая ў сваёй аснове, што вызначыла своеадметны лад культуры і стыль мыслення. Зямля – цэнтр беларускага вобраза свету.

Культ зямлі, жыцця, апяванне жыцця чалавека на зямлі, зямлі як асновы ўсяго існага – вызначальная тэма беларускай літаратуры: «Новая зямля» Я.Коласа, «Зямля» К.Чорнага, «Палеская хроніка» І.Мележа, творы В.Адамчыка, І.Пташнікава і г.д. Зварот да сялянскай тэмы – гэта зварот да асноватворных момантаў нацыянальнага жыцця, імкненне асэнсаваць, спасцігнуць карэнныя пытанні быцця народа. Гэта прадвызначае своеасаблівую танальнасць такіх твораў (іх велічнасць, урачыстасць, лірычнасць), пэўны тып героя і канфікта, пэўны маральны патэнцыял.

Можна сказаць, што народнае жыццё, сцвярдзэнне адвечнасці, пераемнасці быцця з'яўляецца скразным матывам беларускай літаратуры, выступае ў якасці нацыянальнага сюжэ-

та (творы Я. Коласа, Я. Купалы, М. Гарэцкага, К. Чорнага, І. Мележа, І. Пташнікава, В. Адамчыка, І. Чыгрынава і інш.)

У творы К. Чорнага зямля – тая кропка, вакол якой групуюцца ўсе праблемы. Адсюль – і ўсведамленне універсальнай каштоўнасці зямлі, фізічнае суіснаванне, зліццё з ёю: "А тым часам ніколі не цурайцеся зямлі. Няхай яна будзе сабе ў вас за плячыма. Часам давядзецца, жывучы па свеце, прыперціся да яе. А яна заўсёды прыме, і не абы-як прыме. Бо, можна сказаць, яна заўсёды гатова для чалавека, — прыйшоў да яе, не пашкадуў для яе поту, рук, і яна табе аддзякуе..." [5, с. 388-389]

Зямля ўспрымаецца як фундаментальная, універсальная каштоўнасць. Таму ў творах беларускіх пісьменнікаў настолькі моцна гучыць матыў вітальнасці, паэтызацыі зямлі як жыццядайнай сілы. Чалавек і зямля складаюць непарыўную аднасць. Зямля лучыць чалавека са светам, яна – тая сутнасць, што дазваляе пачуваць сябе трывала ў жыцці, забяспечвае пераемнасць быцця, "крыніца вітальнасці" (П. Васючэнка). Вядучы лейтматыў твораў – "Зямля-карміцелька". Зямля, "свая зямля" мае ў творах Я. Коласа, К. Чорнага, І. Мележа етс асноватворнае, філасофскае значэнне, гэта адначасова і Бацькаўшчына, Радзіма.

У рамане "Зямля" К. Чорнага сцвярджаецца, што зямля для селяніна — быццё. Гэта працяг яго "я", яны непадзельныя адзін ад аднаго. У працы на зямлі змест і сэнс сялянскага жыцця. Зямля лучыць чалавека са светам, яна – грунт і падмурак яго існавання, тая сутнасць, што дазваляе пачуваць сябе трывала ў жыцці. К. Чорны неаднойчы падкрэсліць любоў сваіх герояў да зямлі: "Мужчыны разыходзіліся. Шмат хто, як бы за ўсё жыццё не наглядзеўшыся на зямлю, абыходзіў свой кавалак і аглядаў новыя межы, вызначаныя калкамі" [6, с. 357]

Асноватворнай семантычнай структурай этнасу выступае пэўная сістэма часовай арганізацыі, хранатопу. Хранатоп абумоўліваў пэўны характар жыццядзейнасці. У аснове "знакавых" твораў беларускай літаратуры ("Новая зямля" Я. Коласа, "Зямля" К. Чорнага) – дынаміка біялагічных працэсаў. Пісьменнікі паслядоўна – ад нараджэння і да сканчэння – прасочваюць жыццёвы шлях селяніна, які працякае на зямлі і з зямлёю звязаны. Адсюль – з усведамлення універсальнай каштоўнасці зямлі – і своеасаблівая філасофія існавання, так званы філасофскі ўніверсалізм (П. Васючэнка) твораў беларускіх пісьменнікаў.

У творах К. Чорнага мы наглядаем сакралізацыю ўзаемаадносін чалавека з навакольным асяроддзем, паэтызацыю сялянскай працы, цэльнасці духоўнага свету селяніна, яго вітальнай моцы. Сялянства ўсведамляецца як субстрат нацыі, традыцыі, створаныя сялянскай культурай, успрымаюцца як першакрыніца этычных уяўленняў народа. Такое віталістычнае гучанне твораў беларускіх пісьменнікаў вызначыла своеасаблівую стыль нашай класічнай прозы ўвогуле: павольнасць, размеранасць выкладання, лірызм.

Віталістычнае гучанне твораў К. Чорнага праяўляецца і ў натуральнасці ва ўзнаўленні навакольнага асяроддзя, нейкай непасрэднасці бачання, пранікнёнасці апісанняў: "І тады раптам несвядома ўявілася, што гэта ж будзеш ісці ў гумно вільготнаю ад асенняга досвітку, маленькаю і густою траваю на прыгуменні, закіданым сухімі лістамі з дрэваў ды трохі зацярпаным саломай. А каля гумна цераз плот відно будзе туманнае поле — зялёная жытняя рунь, а бліжэй – агароды з высечанаю капустаю. Будзе ў гумне пахнуць саломая, сухою мятліцаю, што ў жытніх снапах, і яшчэ нешта будзе там – ці то гэта ў зыках якіх-небудзь, ці ў выглядзе ўсяго, ці ў гэтым паху. Яно несвядома роднае, яно ахапляла ўсё жыццё, праходзіла праз яго; і ўсе радасці жыцця, і ўсякі смутак яго былі з ім, ці то гэта яно з імі. Яно вялікае, значнае, што заўсёды адчуваецца ўсякім і ніколі нікім не выказваецца ў словах..." [7, С. 433] Інтуітыўнае, непасрэднае адчуванне і перажыванне быцця літаральна пранізвае раман К. Чорнага "Зямля". Героі К. Чорнага жывуць у гармоніі з акаляючым асяроддзем, успрымаюць сябе яго часткай. Чалавек жыве ў Космасе і Космас жыве ў чалавеку. Апісанні К. Чорным навакольнага асяроддзя вызначаюцца не як адносіны суб'екта да аб'екта, а як адносіны да сябе самога. Стан навакольнага асяроддзя чалавек успрымае і перажывае як свой уласны: "Адчуў ён востра-вясёлы холад яснага вечара, вялікую задумённасць нерухомых дрэў за нізкай каменнай сцяной і нейкае чулае пачуццё зямлі і ўсяго, што на ёй існуе" [5, с. 371]. Прырода – быццё герояў К. Чорнага. Яна ператвараецца ў набытак іх унутранага све-

ту, форму духоўнага вопыту. Адсюль такая лірычнасць, настраёнасць у апісаннях: "Надвечар неба – як кіслае малако; і на дварэ робіцца ветрана. Вечер – як цёплы дых вялікага, дурнава-та-добрага стварэння" [7, с.246].

Герой К.Чорнага захоплены гэтай знітаванасцю з усім, што вакол і побач: "Пахла трава і лісце і сонца адчувалася ўсёй істотай. Вострае было яно і поўніла душу радасцю святла і волі... Так глядзеў на ўсё, што было перад вачыма, і чуў наскрозь, навывлет, ад карэнняў да верхавін, ад пачаткаў і да канцоў. І вялікае-кіпенне поўніла ўсё: усё бачанае і нябачанае і разам з усім яго..." [5, с.388]. Сцвярджэнне свайго гістарычнага быцця у шчыльнай узаемасувязі з прыродай абумовіла выключна інтымнае перажыванне рэчаіснасці. Часам матыў прыроды ўзвышаецца ў творах пра вёску да пантэістычных канцэпцый быцця.

Творчасць К.Чорнага 1920-х гг. праходзіла пад знакам адчування, пачуццёнасці, інтуіцыі. Тое, пра што піша прэзідэнт, прасякнута асабістым успрыманням, бачаннем. К.Чорнаму ўласціва своеасаблівая "сімпатыя", пранікнёнасць у жыццё, тое, што, згодна А.Бергсону, адрознівае інстынкт ад механістычнага інтэлекта.

Інтуітыўнае спасціжэнне жыцця стала для К.Чорнага ў другой палове 1920-х гг. своеасаблівым творчым прынцыпам. Сёння мы можам пэўна гаварыць пра імпрэсіяністычны характар твораў пісьменніка гэтага часу. Вытокі імпрэсіяністычнай манеры К.Чорнага – як у светабачанні самога прэзідэнта, так і ў агульнай мастацкай атмасферы эпохі. Як вядома, перыяд росквіту імпрэсіянізму прыпадае на канец XIX – пачатак XX стагоддзя, новы віток у з'яўленні прэзідэнта твораў на беларускай мове.

Уважлівы, праніклівы позірк творцы выхоплівае нешта істотнае, паказальнае ў абліччы чалавека, прадметаў знешняга свету. Важным для яго было перадаць сваё бачанне, успрыманне пэўных падзей і з'яў, невычэрпнасць і разнастайнасць жыццёвых праяў. Творы К.Чорнага вылучаюцца своеасаблівым лірызмам, настраёнасцю.

Гэтыя ўстаноўкі беларускага пісьменніка сутыкаюцца з палажэннямі інтуітывізму пра жыццё як багацце шматстайных адчуванняў і перажыванняў. Прэзідэнт выяўляе працэс пастаяннай змены чалавечых настрояў, стану прыроды, непаўторнасць непасрэдных ўражанняў. Паводле А.Бергсона, здольнасцю інтуітыўнага бачання найлепш і найперш валодаюць якраз мастакі, якія, дзякуючы сваёй інтуіцыі, могуць перадаць новыя фарбы, грані прадмета, унесці новае ў жыццё. [8]

К.Чорны неаднойчы паўтарае, што ён і яго героі менавіта адчуваюць жыццё. Пра арыентацыю К.Чорнага на выяўленне асобных чалавечых настрояў і ўражанняў сведчыць аўтарскае азначэнне твораў, напрыклад "Малюнак людскіх адчуванняў" ("Парфір Кіяцкі"). Прэзідэнт імкнецца спасцігнуць, пранікнуць у самыя нетры жыцця. Апісанні К.Чорнага перадаюць шматграннасць, багацце непасрэдных уяўленняў. Гэта набліжае пазіцыю К.Чорнага да поглядаў А.Бергсона, які лічыў, што толькі інтуіцыя здольная спасцігаць жыццё ў яго разнастайных праявах, паколькі менавіта інтуіцыі дадзена пранікаць ва ўнутраную сутнасць з'яў і прадметаў. Адпаведна, галоўная задача мастака, згодна з А.Бергсонам, – імкненне найбольш поўна адлюстраваць навакольную рэчаіснасць. Творы К.Чорнага 1920-х гг. якраз і вылучаюць своеасаблівую пафас вітальнасці. Шмат увагі надае пісьменнік выяўленню рэалій будзённага жыцця. Ён знаходзіць цікавае ў штодзённым, робіць яго прадметам літаратуры. Гэтая жыццёнасць, "заземленасць", паводле выразу В.Каваленкі, мастацкага вобраза ўласціва не толькі К.Чорнаму, яна з'яўляецца характаралагічнай рысай беларускай літаратуры ўвогуле.

Рэчаіснасць у пісьменніка насычана гукамі, колерамі, пахамі. Эпітэты, метафары, параўнанні К.Чорнага выяўляюць "сінэстэтычнасць успрымання" (І. Карэцкая). К.Чорны паэтызуе не толькі маляўнічыя, кідкія прыродныя з'явы, але і простыя, тыя, што навідавоку. Ён апісвае кожнае імгненне жыцця, кожную яго праяву. Герой К.Чорнага ўсведамляе каштоўнасць любога стварэння прыроды, што вынікае з усведамлення неабвержнай каштоўнасці жыцця ўвогуле, "пакланення перад жыццём" (А.Швейцэр). Гэта ўсё грані адой з'явы. З разумення ўніверсальнай каштоўнасці ўсяго існага вынікае і рацыянальнае стаўленне беларусаў да Абсалюту, усведамленне зменлівасці, рухомасці свету, прызнанне за адносным права на існаванне, талерантнасць і гуманізм. Сцвердзіўшы адзінства чалавека і акаляючага яго асяроддзя, пісьменнік акрэсліў характаралагічную рысу нацыянальнага светапогляду.

Акрамя таго, на працягу сваёй гісторыі беларусам неаднойчы даводзілася супрацьстаяць розным навалам, якія пагражалі вынішчэнню нацыі. Гэта таксама спрыяла ўсведамленню жыцця як вышэйшай каштоўнасці, што і адлюстравана ў лепшых творах нашай літаратуры.

Т.Шамякіна вылучыла такую якасць мыслення беларусаў, як пейзажнасць. Пейзажнасць мыслення наглядаецца ў тым, што для выяўлення ўнутранага свету (уласнага ці сваіх герояў), пісьменнікі часцей звяртаюцца менавіта да прыродных з'яў. Такое глыбокае пранікненне ў навакольны свет абумовіла і маляўнічасць светабачання беларусаў. Можна ўзгадаць вядомае: "Беларусь – нацыя паэтаў". Чалавек апяваў прыродныя з'явы, а тое, што было незразумелым, адухаўляў. Гэта асаблівасць мыслення захавалася яшчэ з часоў паганства, якое мела моцны ўплыў на светаадчуванне беларусаў. Рэшткі паганства выразна наглядаюцца ў абагаўленні прыродных з'яў, веры ў розных міфічных істот. Матывы "патаемнага" ў нацыянальным светапоглядзе – скразны ў творчасці беларускіх пісьменнікаў (М.Багдановіч, М.Гарэцкі і інш.). Ул.Караткевіч называў гэта "Беларускім гафманізмам". Вучоныя ж сцвярджаюць, што ў нас самая багатая міфалогія ў славянскім свеце.

Герояў К.Чорнага вылучае замілаванне, любасць да свайго кутка зямлі, месца, дзе давялося нарадзіцца і жыць. Гэтая прывязанасць не паказная, яна не выпячваецца. Гэта арганічны стан селяніна, натуральнае самапачуванне. Згодна У.Конану, універсальным "беларускім мастацкім архетыпам стала малая бацькаўшчына, або "Родны кут", паводле Якуба Коласа" [9]. Сімвал "роднага кута" – скразны ў беларускай літаратуры, пачынаючы ад Ф.Скарыны і М. Гусоўскага. Названы архетып выяўляе адну вельмі істотную і паказальную рысу ў свядомасці беларусаў – тоеснасць чалавека самому сабе, імкненне метафізічна вызначыцца, мець акрэсленае месца ў свеце, дзе можна пачуваць сябе самастойна, незалежна. Гэта ідэя – адна з цэнтральных у паэме "Новая зямля" Я.Коласа і рамана "Зямля" К.Чорнага. Імкненне да ўласнай зямлі – жаданне прывесці сваё жыццё ў адпаведнасць са сваёй сутнасцю. Страту зямлі героі ўспрымаюць як парушэнне гармоніі, як страту жыццёвай асновы. Аналагічныя матывы гучаць у паэзіі Ф. Багушэвіча ("Мая хата", "Ахвяра"), Я. Купалы ("Раскіданае гняздо"), М. Багдановіча ("Служкія ткачыкі"). Разбурэнне гэтых спрадвечных асноў прыводзіць да разбурэння тоеснасці, самасці, урэшце, дэнацыяналізацыі, што прадбачыў і супраць чаго выступіў К.Чорны.

Віталістычнае гучанне твораў К.Чорнага праяўляецца і ў звароце пісьменніка да рэальнай будзённага жыцця. Беларус моцна ўкаранёны ў жыццё, зямлю, усё тое, што забяспечвае пераемнасць быцця. Увага да знешнепобытавых рэалій жыцця герояў не з'яўляецца прыкметай этнаграфізму ці бытавізму. Здавалася б простае, някідкае звязана ў нашых пісьменнікаў з глыбінным, з быццёвымі асновамі жыцця. У рамана "Зямля" жыццёвасць становіцца вызначальнай плыню. Гэта тая прызма, праз якую пісьменнік глядзіць на свет і пад уплывам якой ён гэты свет адлюстроўвае. Цікавасць да знешнепобытавых рэалій жыцця герояў не з'яўляецца самамэтай. Сутнасць названай з'явы больш складаная. К.Чорны знаходзіць цікавае ў штодзённым, робіць яго прадметам літаратуры. У цэнтры рамана "Зямля" – народнае жыццё, простае, будзённае, з яго звычайнымі клопатамі і турботамі. Але ў гэтай прастаце – пачаткі вечнага. Раман "Зямля" – твор гранічнага паглыблення ў стыхію жыццёвага. Усё, пра што б ні пісаў К.Чорны, звязана са штодзённым, адбываецца на фоне прыродных працэсаў: "Сход цягнуўся да самай поўначы. Пад поўнач жа моцна стукалі яблыкi, ападаючы з дрэў, моцна грукалі коні ў хлявах, жуючы і тручыся аб сцены і жалабы. Востра пахла ўсё" [5, с.268].

Апісанні К.Чорным гаспадарчых клопатаў, заняткаў сялян арганічна кладуцца ў агульную плынь апавядання. Яны не навязлівыя, не расцягнутыя. Відавочна, што прэзак не ставіць мэту спецыяльнага ўзнаўлення адметнасцей побыту сваіх герояў. Жыццёвасць – адзнака мыслення К.Чорнага.

А.Рагуля адзначыў, што "сакралізацыя ўзаемадзеяння чалавека з прыродным космасам у беларускай мастацкай культуры па сваім значэнні выходзіць за межы нацыянальных культурных патрэб... У суседніх краінах пераважалі ніцшэанскія матывы "волі да ўлады", а нацыянальнае адраджэнне больш цікавілася "воляй да жыцця". Так сцвярджаліся асновы універсальнай этыкі" [10].

Прыродны, жыццёвы пачатак не толькі вылучае светаадчуванне герояў К.Чорнага. Ён афармляе твор пісьменніка і кампазіцыйна. А.Бабарэка пісаў, што "канцэнтрацыйным планам

"Зямлі" ёсць вобраз працэсаў натуральна-біялагічнага парадку. І дынаміка рамана – гэта дынаміка гэтых працэсаў" [1].

У творах К.Чорнага выяўлены пэўны тып селяніна. Гэта чалавек, моцна ўкаранёны ў жыццё, зямлю, у нечым кансерватыўны, не схільны да змен і пераўтварэнняў. Спадзяецца толькі на ўласны спрыт, працу, розум. Знітаванасць селяніна з зямлёй, укаранёнасць у жыццё абумовілі цалкам цвярозы, рацыянальны пачатак у яго спосабе думак. Звычайка спадзявацца толькі на сябе, на плён уласнай працы абумовіла такую рысу, як тоеснасць чалавека самому сабе.

У творах пра сялян як бы ўвасабляецца Космас нацыянальнага быцця, выяўляюцца нацыянальна-каштоўныя рысы характару. Усведамленне сялянства як асновы нацыі характэрна для польскай рэалістычнай прозы (творы Э.Ажэшкі, А.Дыгасінскага, У.Рэйманта, С.Жаромскага, У.Оркана), а таксама для беларускай (творы Я.Коласа, К.Чорнага, І.Мележа, І.Пташнікава), латышскай (творы братоў Каўдзітэ, А.Екабса, Р.Блаўманіса, А. Упіта, Х.Гулбіса, І.Идране) літоўскай літаратуры (творы К.Данелайціса, Ю.Жэмайтэ, П.Цвіркі А.Венуоліса, Й.Балтушыса, В.Бубніса, Р.Шавяліся, Й.Мікялінскаса).

Звычайка спадзявацца толькі на сябе, на плён уласнай працы абумовіла такую рысу, як тоеснасць чалавека самому сабе. Прасторавая замкнёнасць спрыяла фармаванню ў свядомасці часавага, а не прасторавага ўяўлення. Апошнія ўласціва для рускай ментальнасці: "Самаапісанне расійскай культурнай свядомасці вызначаецца такімі метафарамі, як "бясконца шырэння" (і "бясконца журба"), "бясконцаць", "неабсяжнасць", "бязмежнасць", "нязмернасць". Бязмежнасць мае не толькі фізіка-геаграфічны, але і сацыяльна-культурны карэлят..." [11] Можна ўгадаць словы М.Бярдзьева: "Неабсяжная прастора, якая з усіх бакоў акаляе і сціскае рускага чалавека – не знешні, матэрыяльны, а ўнутраны, духоўны фактар яго жыцця" [12].

Вядомы вучоны, прафесар Інстытута Усходняй Еўропы ў Рыме Ус.Шчэбедзеў зазначаў: "Надзелены дарам мастацкай інтуіцыі і паэтычнай фантазіі, ён (беларус – А.М) блізкі іншым усходнім народам. Але ў адрозненне ад тых жа народаў Усходу беларусы валодаюць сапраўды заходняй актыўнасцю. Прырода і жыццё не з'яўляюцца для беларускай нацыі выключна сузіральнай сілай, аб'ектам пасіўнай імітацыі і сляпога пераймання, але высвечваюць поле дзейнасці..." [13]

Фундаментальнасць мастацкай задумкі – апісанне асноватворных момантаў нацыянальнага жыцця – абумоўлівае адпаведныя прынцыпы ўвасаблення: эпічнасць, панарамнасць, маштабнасць. Часам дзеянне ў такіх творах адбываецца на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў. Многім творах пра вёску ўласціва лакальнасць, аўтаномнасць дзеяння, часцей праявілі звяртаюцца да апісання родных ім мясцін: У.Рэймант – Мазовіі, Ул.Оркан – Падгалля, К.Чорны – Цімкавіч, І.Мележ – Гомельскага Палесся, А.Упіт – Скрывераў і г.д. З гэтым звязана і такая акалічнасць, як своеасабліваць мовы, зварот да мясцовых дыялектаў: Ул.Оркан, У.Рэймант, К.Чорны, І.Мележ і г.д.

Апірышчам нацыянальна-адметнага спосабу мыслення і светабачання з'яўляецца мова, вобразнае азначэнне рэальнасці. У мове адлюстраваны падсвядомыя праявы архетыпавых уяўленняў – сімвалаў-кодаў культуры, іманентных беларускай душы сэнсаў. Даследчыкі тартуска-маскоўскай школы семіётыкі даказалі, што літаратура ёсць вытворная ад мовы мадэлюючая сістэма, а свет "успрымаецца скрозь прызму мовы" (А.Байбурын), замацаваную ў мове логіку, спосаб думання і бачання. А.Яскевіч даводзіць, што для беларусаў характэрна такая якасць мыслення, як сінпрактычнасць. Сінпрактычным, або канкрэтна-пачуццёвым было мысленне старажытных людзей: "першапачатковы стан чалавечага мыслення меў шмат агульнага з тым, што цяпер мы называем вобразным успрыманнем" [14]. У беларусаў у выніку гістарычнага быцця гэта якасць захавалася да нашых дзён. Мова твораў К.Чорнага вылучаецца прадметнасцю, канкрэтнасцю ў спалучэнні з паэтызацыяй рэчаіснасці, выяўленчасцю, маляўнічасцю.

Трэба сказаць, што беларускія праявілі, што прыйшлі ў мастацкую літаратуру пасля К.Чорнага, працягвалі звяртацца да традыцый, створаных земляробчай культурай, да сялянскага светабачання як першакрыніцы этычных уяўленняў народа: творы В.Адамчыка, І.Пташнікава, В.Казько, М.Кусянкава, А.Федарэнкі.

Abstract. The article considers the functional role of the landscape in the works by Kuzma Chorny.

Літаратура

1. А. Бабарэка, "Зямля" Кузьмы Чорнага, Узвышша, № 4 (1929), 69.
2. Л. Арутюнов, *Проблемы исследования художественных форм национального сознания*, Национальное и интернациональное в советской литературе, Москва, 1971.
3. П. Рикёр, *Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике*, Москва, 1995.
4. С. Санько, *Штудыі з кагнітыўнай і кантрастыўнай культуралёгіі*, Мінск, 1998.
5. К. Чорны, *Збор твораў: У 8 т.*, Мінск, 3, 1973.
6. К. Чорны, *Збор твораў: У 8 т.*, Мінск, 2, 1973.
7. К. Чорны, *Збор твораў: У 8 т.*, Мінск, 1, 1973.
8. А. Бергсон, *Творческая эволюция. Материя и память*, Мінск, 1999.
9. У. Конан, *Архетыпы беларускага менталітэту: Спроба рэканструкцыі паводле нацыянальнай міфалогіі і казачнага эпасу*, Беларусіка: Кн. 2 / Рэд. А. Анціпенка і інш. Мінск, 1993.
10. А. Рагуля, *Культура утанічнага мыслення і выбар нацыянальнага шляху*, Беларуска думка XX стагоддзя. Філасофія, рэлігія, культура. (Анталогія), Варшава, 1998, 623–624.
11. У. Малахаў, *Прэтэнзія на іншасць: да структуры нацыянальнага дыскурсу*, Фрагменты, № 1 (1996), 65–66.
12. Н. Бердяев, *Судьба России*, Москва, 1990.
13. У. В. Гніламёдаў, *Янка Купала і нацыянальныя паэтычныя традыцыі*, Міжнародныя купалаўскія чытанні, Гродна, 1999.
14. А. Яскевіч, *Праблемы стылю беларускай прозы ранняга перыяду*, Дыс. канд. філ. навук, Мінск, 1965.

Гомельский государственный
университет им. Ф. Скорины

Поступило 15.05.05